

УДК 243.98.06

О.В. ШАПОВАЛ, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ Й СУТНОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Ключові слова: спеціальні знання, криміналістика, криміналістична техніка, тактика, методика, забезпечення діяльності

Останнім часом у науковому обігу активно вживається термінологічне словосполучення «криміналістичне забезпечення» щодо різного виду діяльності у сфері кримінального судочинства, зокрема, проведення певних процесуальних дій, розслідування окремих видів злочинів, доказування в ході їх розслідування тощо. Разом з тим, результати системного вивчення криміналістичних джерел не дають однозначної відповіді на питання щодо потреби уведення вищезначеного терміну у науку й практику, співвідношення його змісту зі змістом термінів «криміналістична техніка», «криміналістична тактика» й «криміналістична методика», а також його місця у науці криміналістиці. Разом із тим, вищезазначені й інші питання можуть стати предметом самостійних наукових досліджень. В межах цієї статті спробуємо надати визначення поняття «криміналістичне забезпечення розслідування злочинів» та дослідити його сутність.

Вперше в наукову лексику термін «криміналістичне забезпечення» був уведений наприкінці 70-х – на початку 80-х років 20 століття В.Г. Коломацьким на кафедрі організації розслідування злочинів МВС СРСР. Пізніше цей термін був предметом дослідження та вживався в роботах таких вітчизняних та зарубіжних криміналістів, як В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, І.О. Ієрусалімова, А.В. Іщенко, В.Г. Коломацького, В.В. Лисенка, Ю.М. Чорноус та інших фахівців. Проте, зазначена правова категорія, на наш погляд, недостатньо сформо-

вана, відсутнє її однозначне розуміння як науковцями, так і практиками. У зв'язку з цим вважаємо, що існує необхідність вивчення окремих питань, пов'язаних з її змістом та сутністю. Ці аспекти проблеми й визначають мету цього дослідження. – на підставі результатів аналізу викладених в наукових джерелах точок зору науковців та практиків сформулювати авторське визначення поняття «криміналістичного забезпечення розслідування злочинів» та встановити його сутність.

До визначальних умов вирішення завдань кримінального судочинства, закріплених у ст.2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), а саме захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений і жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [1], належить застосування правоохоронними, правозахисними й судовими органами під час здійснення ними своїх професійних обов'язків відповідних сучасних досягнень науки й техніки.

Завдання пристосування даних природних, технічних та гуманітарних наук до потреб кримінального судочинства успішно виконує криміналістична наука, положення якої «озброюють» слідчого, оперативного працівника, прокурора, суддю, а нині у вітчизняному кримінальному процесі, що набуває ознак змагальності, й захисника та слідчого суддю ефективними засобами й методами встановлення обставин вчиненого діяння, а в цілому – встановленню істини у кримінальному провадженні.

Основним завданням науки криміналістики традиційно вважається сприяння боротьбі

зі злочинністю специфічними силами й засобами [2, с.51], а специфічними її задачами визначено подальше вивчення об'єктивних закономірностей дійсності, що становлять основу предмета криміналістики; розвиток її загальної та окремих теорій як основи криміналістичних засобів й методів судового дослідження та попередження злочинів; розробка нових і удосконалення існуючих техніко-криміналістичних засобів, тактичних прийомів і методичних рекомендацій зі збирання, дослідження і використання доказів і у цьому зв'язку інтеграція в криміналістику досягнень природних, технічних і гуманітарних наук; розробка й удосконалення криміналістичних засобів і методів попередження злочинів та інші [2, с.51–52]. В юридичній літературі зустрічаються й інші класифікації загальних і окремих (спеціальних) завдань криміналістики, але суттєвих розбіжностей із вищезазначеною вони не мають [3, с.8; 4, с.16].

Криміналістика по праву вважається наукою, яка виконує забезпечувальну функцію у кримінальному провадженні, є «праксеологією кримінального процесу» [5, с.191]. Процесуальні норми, якими закріплено лише правову процедуру, формально визначено окремі процесуальні дії, часові та просторові межі кримінального провадження ефективно реалізуються здебільшого завдяки використанню криміналістичних прийомів та засобів відповідно до слідчої ситуації досудового розслідування. Відтак, криміналістика дійсно «забезпечує» практичну діяльність, надаючи слідчому, оперативному працівнику, прокурору та іншим учасникам кримінального судочинства арсенал засобів, прийомів, методів провадження досудового розслідування, наповнюючи таким чином визначену кримінальним процесуальним законом процесуальну форму дієвим та ефективним змістом.

Підтвердження цієї думки знаходимо й в іншій науковій літературі. Так, А.В. Іщенко, І.П. Красюк, В.В. Матвієнко зазначають, що засоби, методи, прийоми роботи з доказами розробляє криміналістика, тому є підстави говорити про забезпечення саме криміналі-

тикою розслідування злочинів. Йдеться про комплексну діяльність, яка включає врахування багатьох чинників, обставин, пов'язаних з оптимальним наданням практиці відповідних засобів розкриття, розслідування та попередження злочинів. Й оскільки криміналістика розробляє загальні підходи, принципи, узагальнюючі схеми для методики розслідування злочинів та надає слідчим необхідний практичний інструментарій, таке забезпечення доцільно розглядати як криміналістичне [6, с.13].

Як зазначалося вище, уперше В.Г. Коломацький увів у науковий обіг термін «криміналістичне забезпечення» відносно діяльності органів внутрішніх справ, під яким він пропонував розуміти систему впровадження у практичну діяльність посадових осіб, підрозділів, служб та органів внутрішніх справ з охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю криміналістичних знань, які втілені у вміння працівників використовувати наукові, методичні й тактичні криміналістичні рекомендації, техніко-криміналістичні засоби та технології їх застосування з метою попередження, розкриття та розслідування злочинів [7]. На наш погляд, це визначення не позбавлене певних дискусійних аспектів, але його формулювання дало поштовх для подальшого розвитку наукової думки у цьому напрямі.

Р.С. Белкін сформулював визначення «криміналістичного забезпечення діяльності органів внутрішніх справ» у статті, не як діяльність, а як певну систему криміналістичних знань, навичок і вмінь їх працівників використовувати наукові криміналістичні рекомендації, застосовувати криміналістичні засоби, методи та технології їх використання з метою попередження, виявлення, розкриття і розслідування злочинів» [7, с.64].

З.І. Кірсанов розглядає криміналістичне забезпечення боротьби зі злочинністю як вирішення прикладних задач криміналістики, які полягають у розробці та наданні судово-слідчим, оперативно-розшуковим та іншим правоохоронним органам криміналістичних засобів і методик отримання, оцінки та використання

інформації, необхідної для виявлення, попередження та розкриття злочинів, і як вирішення дидактичної функції, яка полягає у розробці проблем навчання практичних працівників криміналістичним методикам, у спорядженні їх криміналістичними знаннями [8, с.10–11].

На думку В.О. Волинського, поняття криміналістичного забезпечення можна визначати за аналогією з поняттям техніко-криміналістичного забезпечення розкриття і розслідування злочинів, під яким розуміється специфічна діяльність, спрямована на створення умов постійної готовності правоохоронних органів до застосування криміналістичної техніки, та реалізація таких умов у кожному конкретному випадку розкриття і розслідування злочинів [9].

А.В. Іщенко, І.О. Ієрусалімов та Ж.В. Удовенко вважають, що на сучасному рівні наукових досліджень питань боротьби зі злочинністю криміналістичне забезпечення розслідування злочинів розглядається як складне багатопланове, комплексне поняття, головним змістом якого є самостійна специфічна діяльність учених і практиків по розробці нових, пристосованих відомих науково-технічних досягнень, а також їх впровадження в практику розслідування злочинів з метою оптимального вирішення її завдань. Для того, щоб криміналістичні знання стали ефективним засобом для практики, вони повинні пройти стадію криміналістичної освіти, в результаті чого криміналістичні знання перетворюються в елемент професійних знань і вмінь співробітників органів внутрішніх справ [10, с.68–72].

О.В. Таран, досліджуючи сутність криміналістичного забезпечення розслідування порушень вимог законодавства про охорону праці звертає увагу лише на аспект забезпечення слідчих сучасними методичними рекомендаціями та організації належного їх використання [11, с.279], не розкриваючи при цьому сутності інших аспектів та не формулюючи авторське визначення досліджуваного поняття [11].

В.І. Галаган, досліджуючи криміналістичне забезпечення проведення процесуальних

дій у кримінальному судочинстві України, також визначення криміналістичного забезпечення не наводить, досліджуючи лише його сутність через виокремлення напрямів криміналістичного забезпечення. Так, до першого напряму криміналістичного забезпечення вчений відносить професійні знання, що отримуються у вищих навчальних закладах України при підготовці спеціалістів-правознавців. Професійні знання молодих слідчих вдосконалюються безпосередньо при виконанні ними обов'язків з розслідування кримінальних справ, що, є другим напрямом криміналістичного забезпечення. Третім напрямом криміналістичного забезпечення В.І. Галаган вважає добре володіння тактичними прийомами проведення як слідчих, так і процесуальних дій й останнім напрямом є розробка криміналістичних рекомендацій – науково обґрунтованих порад, основаних на аналізі норм чинного кримінально-процесуального законодавства України та узагальненні передового досвіду практичної діяльності з розслідування кримінальних справ. Підводячи підсумок, вчений зазначає, що для забезпечення активної протидії злочинності кримінально-процесуальна діяльність органів внутрішніх справ має постійно удосконалюватися залежно від наявності й ефективності новітніх техніко-криміналістичних і тактичних прийомів, методів і способів. Тому вдосконалення кожного з визначених елементів криміналістичного забезпечення розкриття і розслідування злочинів є постійним нагальним завданням науки криміналістики [12, с.68–72].

Є.І. Зуєв зазначає, що сутність криміналістичного забезпечення діяльності з розкриття й розслідування злочинів знаходить своє відображення у таких її елементах: 1) організований системі інформації, яка полегшує своєчасне, цілеспрямоване й ефективне залучення даних криміналістики для розкриття злочинів; 2) достатньому забезпеченні слідчих, працівників органів дізнання науково-технічними засобами, наявності у них відповідних знань, умінь і навичок використання таких засобів;

3) цілеспрямованій системі впровадження досягнень криміналістики в практичну діяльність [13].

Разом з тим, результати системного аналізу наукових джерел, присвячених дослідженню поняття й сутності криміналістичного забезпечення доводять, що більшістю вчених-криміналістів система криміналістичного забезпечення охоплює три підсистеми: криміналістичні знання, криміналістичну освіту й криміналістичну техніку [14; 10; 15].

Інші визначення криміналістичного забезпечення наведені в роботах В.В. Матвієнка [16], Ж.В. Удовенко [17], В.А. Жбанова [18], О.Ф. Волинського [19], Ю.М. Чорноус [20] та інших вчених.

Не зважаючи на різноманітність представлених та інших поглядів вчених та практиків на досліджуване поняття, необхідно зазначити, на наш погляд, сутність криміналістичного забезпечення полягає у тому, що воно є діяльністю, яке полягає у створенні умов для практичної реалізації методів, засобів, прийомів криміналістичної техніки, криміналістичної тактики та криміналістичної методики, що ґрунтуються на загальнотеоретичних засадах криміналістики й спрямовані на виконання завдань розкриття, розслідування та попередження злочинів.

Виходячи з вищевикладеного, вважаємо, що криміналістичне забезпечення розслідування злочинів – це діяльність зі створення умов для практичної реалізації методів, засобів, прийомів криміналістичної техніки, криміналістичної тактики та криміналістичної методики, спрямована на виконання завдань розкриття, розслідування та попередження злочинів.

Сутність криміналістичного забезпечення розслідування злочинів полягає у впровадженні криміналістичних знань у практичну діяльність правоохоронних, правозахисних та судових органів через підвищення їх рівня їх професійної майстерності, а також у постійній розробці нових та удосконаленні вже існуючих положень (засобів) криміналістичних техніки, тактики й методики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» станом на 25 травня 2012 року: (Відповідає офіційному текстові). – К. : Алерта, 2012. – 304 с.

2. Криминалистика : учебник для вузов / Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2007. – 944 с.

3. Кузьмічов В. С. Криміналістика : навч. посіб. / В. С. Кузьмічов, Г. І. Прокопенко ; за заг ред. В. Г. Гончаренка та Є. М. Моїсеєва. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 368 с.

4. Криміналістика : навч. посіб. / за ред. А. Ф. Волобуєва. – К. : КНТ, 2011. – 504 с.

5. Процесуальне керівництво прокурором досудовим розслідуванням: організаційно-правові та криміналістичні основи : наук.-практ. посіб. / ред. кол.: І. М. Козьяков, В. Т. Маляренко, Г. П. Серета та ін. – Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2014. – 750 с.

6. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів / А. В. Іщенко, І. П. Красюк, В. В. Матвієнко ; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2002. – 211 с.

7. Криминалистические аспекты совершенствования доказывания при расследовании преступлений / Академия МВД РФ ; [редкол. : к. ю. н., доц. В. Г. Коломацкий и др.]. – М. : Акад. МВД РФ, 1992. – 170 с.

8. Кирсанов З. И. Система общей теории криминалистики / З. И. Кирсанов. – М. : Акад. МВД РФ, 1992. – 172 с.

9. Волынский В. А. Техничко-криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений : [пособие] / В. А. Волынский. – М. : ВНИИ МВД РФ, 1994. – 80 с.

10. Іщенко А. В. Теорія і практика криміналістичного забезпечення процесу доказування в розслідуванні злочинів : [навч. посібник] / А. В. Іщенко, І. О. Ієрусалимов, Ж. В. Удовенко. – К. : Центр учбової літ., 2007. – 224 с.

11. Таран О. В. Науково-методичний аспект криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням законодавства про охорону праці / О. В. Таран // Боротьба з організованою злочинністю та корупцією (теорія і практика). – 2010. – № 23. – С. 276–283.

12. Галаган В. І. Криміналістичне забезпечення проведення процесуальних дій у кримінальному судочинстві України / В. І. Галаган // Наукові записки НаУКМА. – 2011. – Том 116. Юридичні науки. – С. 106–109.

13. Зуев Е. И. Криминалистику – на уровень современных задач борьбы с преступностью / Е. И. Зуев // Актуальные вопросы использования достижений науки и техники в расследовании преступлений органами внутренних дел (вопросы криминалистики) : труды Академии МВД СССР. – М., 1990. – С. 9–12.

14. Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования / [Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Бородулин А. И. и др.] ; под ред. Т. В. Аверьяновой и Р. С. Белкина. – М. : Новый Юрист, 1997. – 400 с.

15. Лисенко В. В. Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції (теорія і практика) : монографія / В. В. Лисенко. – К. :

Логос, 2004. – 324 с.

16. Матвієнко В. В. Криміналістичне забезпечення методики розслідування злочинів: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Матвієнко В. В. ; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 1999. – 248 с.

17. Удовенко Ж. В. Криміналістичне забезпечення процесу доказування на досудовому слідстві: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Удовенко Ж. В. – Київ, 2004. – 205 с.

18. Жбанов В. А. К вопросу о криминалистическом обеспечении органов дознания и таможенных расследований ГТК Российской Федерации / Жбанов В. А. // Информационный бюллетень № 13 по материалам Криминалистических чтений «Криминалистическое обеспечение борьбы с преступностью». – М. : Акад. упр. МВД России, 2001. – С. 61–71.

19. Криминалистика : учебник для студентов вузов / под ред. А. Ф. Волынского, В. П. Лаврова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2008. – 943 с.

20. Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення як наукова категорія та практичне завдання криміналістики / Ю. М. Чорноус // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2012. – № 1. – С. 149–155.

Шаповал О. В. Щодо визначення поняття й сутності криміналістичного забезпечення розслідування злочинів / О. В. Шаповал // Форум права. – 2015. – № 1. – С. 356–360 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_1_58.pdf

На підставі результатів системного аналізу наукових джерел у статті розглядається поняття «криміналістичне забезпечення розслідування злочинів», визначається його сутність. Наведені доктринальні підходи до розуміння досліджуваного поняття.

Шаповал О.В. Об определении понятия и сущности криминалистического обеспечения расследования преступлений

На основании результатов системного анализа научных источников в статье рассматривается понятие «криминалистическое обеспечение расследования преступлений», определяется его сущность. Представлены доктринальные подходы к пониманию изучаемого понятия.

Shapoval O.V. Of the Definition and Scope of Forensic Software Investigate Crimes

Based on a systematic analysis of scientific sources the term «forensic software investigates crimes» defined its essence in the article. It was considered doctrinal approaches to understanding these concepts.